

Польсько- литовська доба (XIV-XVI ст.)

Лекція 2

План

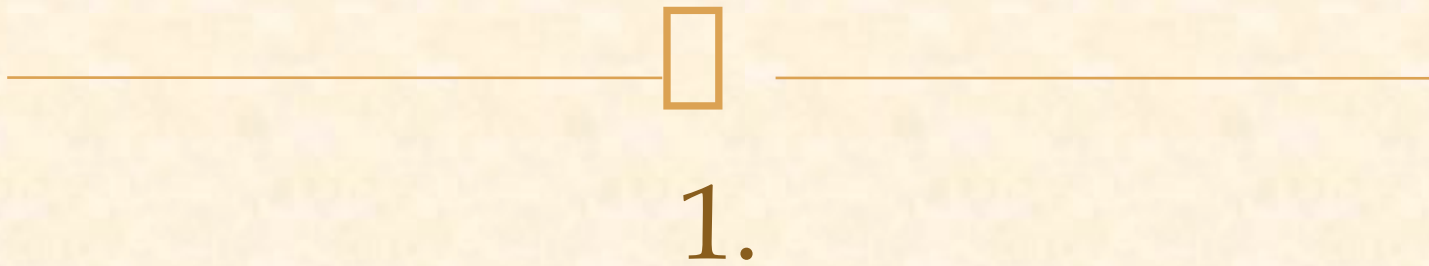

1. Українські землі у складі Литви та Польщі
2. Виникнення українського козацтва. Запорозька Січ
3. Козацько-селянські повстання кінця XVI – поч. XVII ст. «Ординація» 1638 р.

Література

1. Аркас М.М. Історія України-Русі. -К. : Вища шк., 1991. - С. 93-11, 116-165.с.
2. Борисенко В.Д. Курс української історії: З найдавніших часів до ХХ століття: Навч. посібник. - К.: Либідь, 1992. - С. 163-166, 173.
3. Грушевський М. Очерк истории украинского народа. - К., 1990. - С. 94-152.
4. Дорошенко Д. Нарис історії України. - Львів, 1991. - С. 101-132.
5. Історія України. Навчальний посібник / Під. ред. В,А. Смолія. - К.: Альтернатива, 1997. - 419 с.
6. Крип'якевич І. Історія України. - Львів, 1990. - С. 114-130.
7. Мироненко О.М., Римаренко Ю.І. Українське державотворення: Словник-довідник. -К., 1997.
8. Рибалка І. Історія України. Ч. 1. - Харків, 1995.
9. Щербак В. Джерела формування українського козацтва // Український історичний журнал. - 1994. - № 3.
10. Щербак В. Запорізька Січ як фактор консолідації українського козацтва до середини XVII ст. // Український історичний журнал. - 1995. - № 6.

Українські землі у складі Литви та Польщі

земель

Після розпаду *Київської Русі* та *Галицько-Волинського князівства* українські землі потрапляють під владу сильніших європейських держав:

в *XI ст.* Угорщина захопила *Закарпаття*,

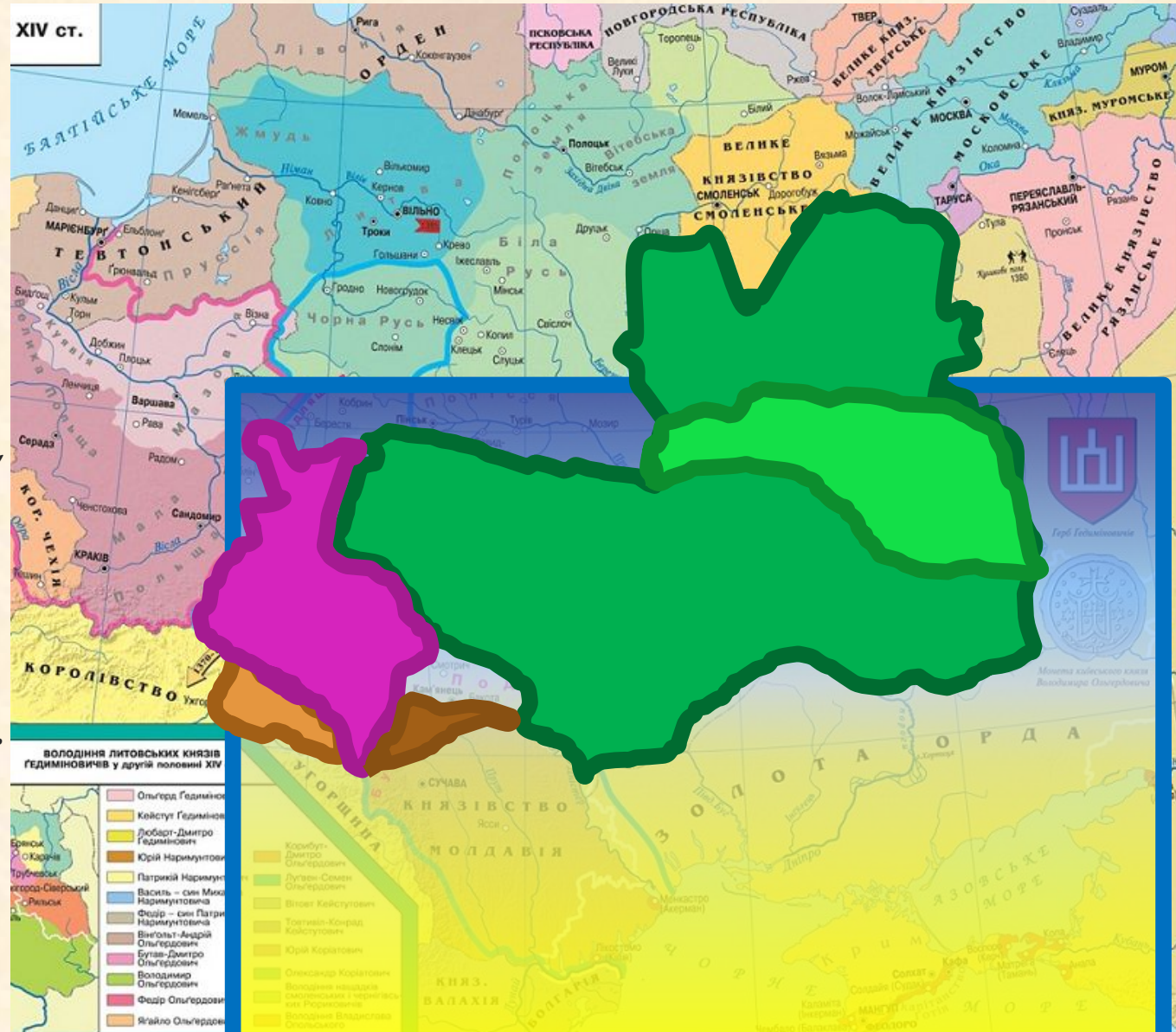
в *XIV ст.* Литва приєднала більшу частину українських земель – *Волинь, Поділля, Київщину, Чернігово-Сіверщину*,

Польща захопила *Галичину*,

Молдавія приєднала *Буковину*,

у *XV ст.* Московська держава захопила *Чернігово-Сіверщину*.

Оскільки більшість українських земель перебувала у складі Литви та Польщі, цю добу називають *польсько-литовською*.

Українські землі у складі Литви

Просування Литви в руські землі було «мирним приєднанням».

Потерпаючи від Золотої Орди, населення часто добровільно визнавало владу литовських князів.

Політика Литви: поширювалася православна віра, визнавалася державною руська мова, правовою основою держави стала „Руська правда“.

Правило литовських правителів: „Старого не змінюємо, а нового

Українські землі у складі Польщі

- Одночасно, у XIV ст., розпочалася й польська експансія на українські землі.
- Після тривалих війн з Литвою та Угорщиною Польща захопила Галичину, Західну Волинь та Західне Поділля.
- Політика Польщі: витіснялося православ'я, утверджувався католицизм, нав'язувалися польські закони.
- Розпочалося закріпачення українського селянства.

Кревська унія 1385 р.

- Унія укладена між *Литвою та Польщею*.
- Мета: об'єднати держави династичним шлюбом *польської королеви Ядвіги та литовського князя Ягайла*.
- Однак Польщі не вдалося поглинути Литву через литовсько-руську опозицію, яку очолив князь Вітовт.
- У Литві розгорнулася гостра політична боротьба між прихильниками і противниками об'єднання.

Люблінська унія 1569

Р.

- Королівство Польське та Велике Князівство Литовське об'єдналися в одну державу – *Річ Посполиту (Республіку Польську)*.
- Результат: *українські землі, що належали Литві, стали частиною Польщі.*
- Розпочалося окатоличення, ополячення та колонізація України.

Україна у складі Речі Посполитої

- Українські землі було поділено на воєводства.
- Польські магнати створювали на українських чорноземах **фільварки**.
- Посилилося соціальне гноблення українського селянства:
- Збільшилася до 6 днів на тиждень примусова праця селян – **панщина**.
- 1588 р. введено на приєднаних землях

Україна у складі Речі Посполитої

- Дискримінація українського *міщанства*.
- Населення міст об'єднувалося у *цехи*.
- Членами цеху могли бути лише католики. Оскільки *українські ремісники сповідали православ'я, їм заборонялося створювати цехи*.
- З XV ст. в містах України поширилося *Магдебурзьке право*. Право самоуправління отримали Львів, Кам'янець, Луцьк, Київ та ін.
- Органом самоврядування міста був *магістрат* – міська рада. Його очолював *бурмістер* – міський голова.
- *Ратуша* - місце засідань магістрату
- Проте українці не могли бути обрані бурмістрами. З Магдебурзького права користалися лише поляки та німці.

Берестейська церковна унія 1596

р.

- Об'єднання католицької і православної конфесій та заснування нової - уніатської (греко-католицької) церкви.
- Уніатська церква зберігала православні обряди і церковнослов'янську мову в богослужінні, але визнавала догмати католицької церкви і зверхність Папи Римського.
- Православна церква заборонена.
- Однак унія викликала протести українського населення.
- У 1632 р. Польща була змушена знову легалізувати *православну церкву*. Митрополитом Київським став *Петро Могила*.
- Результат: в Польщі функціонували три церкви – католицька, православна та греко-католицька.

Братства

Боротьбу проти польсько-католицької експансії у кінці XVI - на початку XVII ст. відіграють **братства**, релігійні та культурно-просвітницькі організації.

виникали як організації українського міщанства, але поступово набули всестановий характер.

Опікувалися православною церквою, організовували шпиталі, допомагали бідним і хворим, засновували братські школи, друкарні, збирали бібліотеки.

Братства відіграли важливу роль в розвитку української культури, в захисті її від полонізації та від насадження католицизму.

Перші братства:
• 1542 р. – Івано-Франківське
• 1544 р. – Львівське
• 1586 р. – Житомирське
Братство, яке встановило станиноцтво

• 1615 р. – Братство пана на Подолі
– 1616 р. – П. Конашевичем на Закарпатському
– 1620 р. – Феофан на право став

• 80 – 90 роки братств у містечку, Кривий, Луцьку

Діяльність української

у католицизм, обленню українського населення.

• друкарні, в якій московський друкар 1585 р. – брати міщан і священики – львівські Ігнатій і Дмитро

друкарні; православні церковні сиротам.

му пробудженню

Татарські набіги на українські землі

- У 1443 р. від Золотої Орди відокремилися кримські татари й утворили власну державу – **Кримське ханство**.
- У 1475 р. Кримське ханство стало васалом Туреччини.
- **XV-XVI ст.** – регулярні набіги кримських татар на українські землі.
- Польща не могла протидіяти численній татарській кінноті та захистити південні кордони.
- Татарські набіги, спустошення, пограбування та вбивства стали загрозою для українського народу.

ВИСНОВКИ.

перебування українських земель у складі Речі

Посполитої

- ❑ **Негативні наслідки**
- ❑ Соціальне гноблення українського народу: створення фільварків, збільшення панщини, запровадження кріпацтва
- ❑ Національний гніт
- ❑ Наступ католицької церкви на православну, загострення релігійного протистояння, церковний розкол.
- ❑ **Позитивні наслідки**
- ❑ Розвиток в Україні освіти та друкарства
- ❑ Поширення ідей Реформації
- ❑ Виникнення козацтва, героїка боротьби з турецько-татарською агресією

Виникнення

українського козацтва.

Запорозька Січ

2.

Перші згадки про козацтво

- 1240 р. вперше вживається термін „козак”. Означає: „одинокий”, „самотній”, не зв’язаний з домівкою і сім’єю”, „схильний до завоювання”.
- 1489 р. перші згадки про українське козацтво. Термін «козак» означає особисто вільну, мужню і хоробру людину, не залежну від офіційної влади, захисника України.
- Отже, перші згадки про козаків датуються XIII ст., проте як нова соціальна верства українського суспільства козацтво формується протягом XV-XVI ст.

Причини виникнення українського козацтва

- Посилення соціального та національно-релігійного гніту українського населення з боку Польщі.
- Природне прагнення людей до особистої, політичної, господарської й духовної свободи.
- Існування масиву вільних земель, освоєння південних територій – Дикого поля – уходниками;
- Необхідність захисту українських земель від турецько-татарських нападів.

Збіднілі
бояри

Священики

Джерела
формування
козацтва

«Уходники»
(селяни, міщани,
бояри)

Діяльність козаків

господарська

воєнно-
політична

державотвор
ча

створення зимівників

захист кордонів від
турецько-татарських
набігів

Утворення
Запорозької Січі

землеробство

походи на Туреччину та
Кримське ханство

Боротьба за
створення власної
держави

скотарство

промисли

ремісництво

втручання у внутрішні
справи Московщини,
Польщі, Молдавії

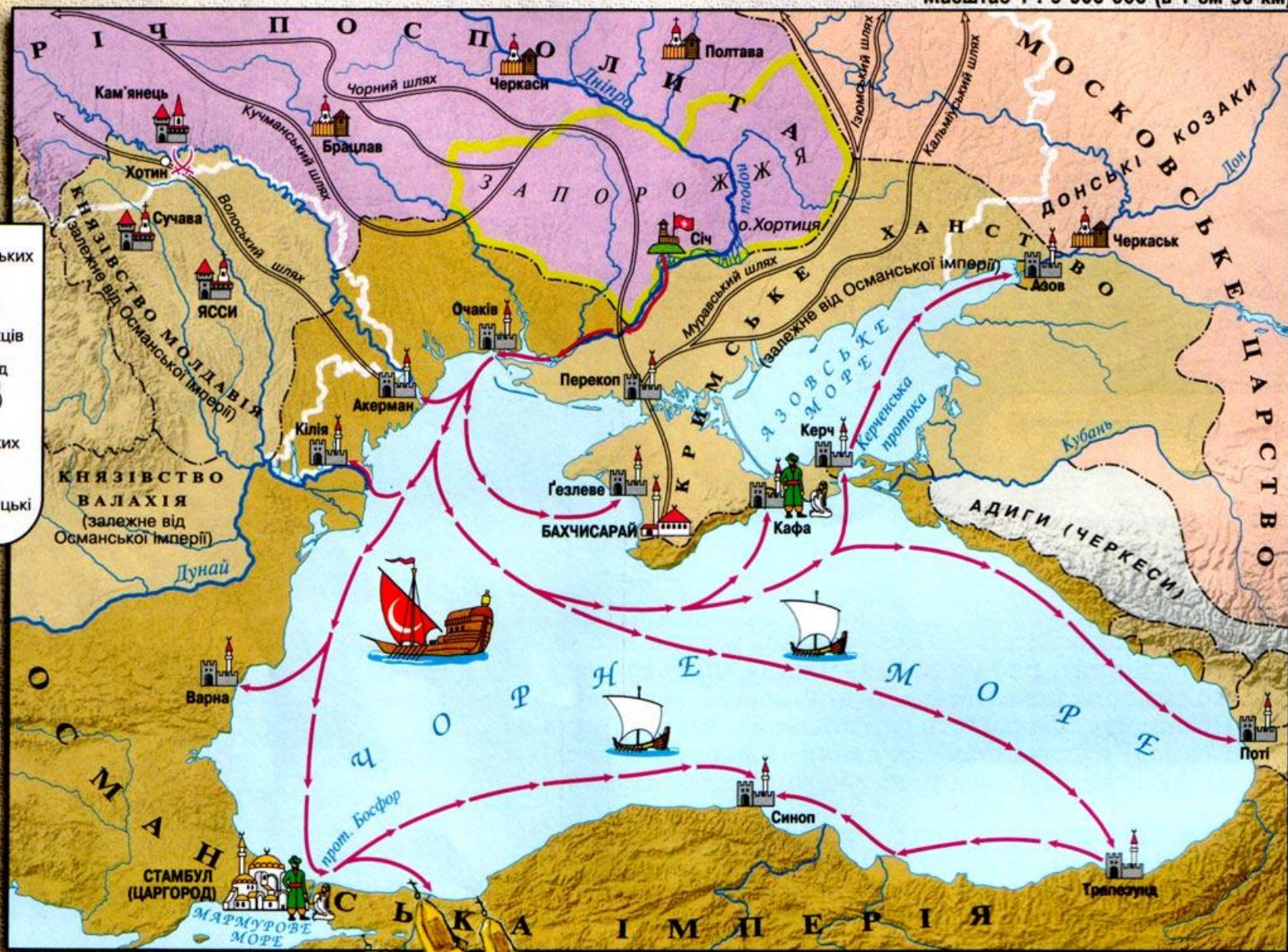
Утворення Війська
Запорозького

торгівля

«Доба героїчних походів»

Масштаб 1 : 9 000 000 (в 1 см 90 км)

- Землі запорозьких козаків
- Морські походи запорожців
- Битва під Хотиним (1621 р.)
- Шляхи татарських нападів
- Головні невільницькі ринки

Реєстрове козацтво

наймане козацьке військо на службі польського
короля

Мета створення

Охорона
південних
кордонів Речі
Посполитої

Розкол козацького
руху

Придушення
народних
виступів

Організаційне оформлення

1572 р. король *Сигізмунд II* сформував наймане військо з **300** козаків. Вони були вписані до списку (реєстру) і називалися *реєстровими*, а їхнє військо – *Військо Запорозьке Низове*.

У 1576 р. наступний польський король *Стефан Баторій* найняв на службу **500** козаків та надав реєстровцям *привілеї*

Привілеї реєстровців

звільнення від усяких податків і повинностей

грошова плата за службу

земельні володіння

власне самоврядування
володіння м. Трахтемирів
та монастир поблизу
Канева – столиці

реєстровців
військові клейноди –
булава, корогва, литаври,
бунчук, печатка з гербом
(козак з мушкетом)

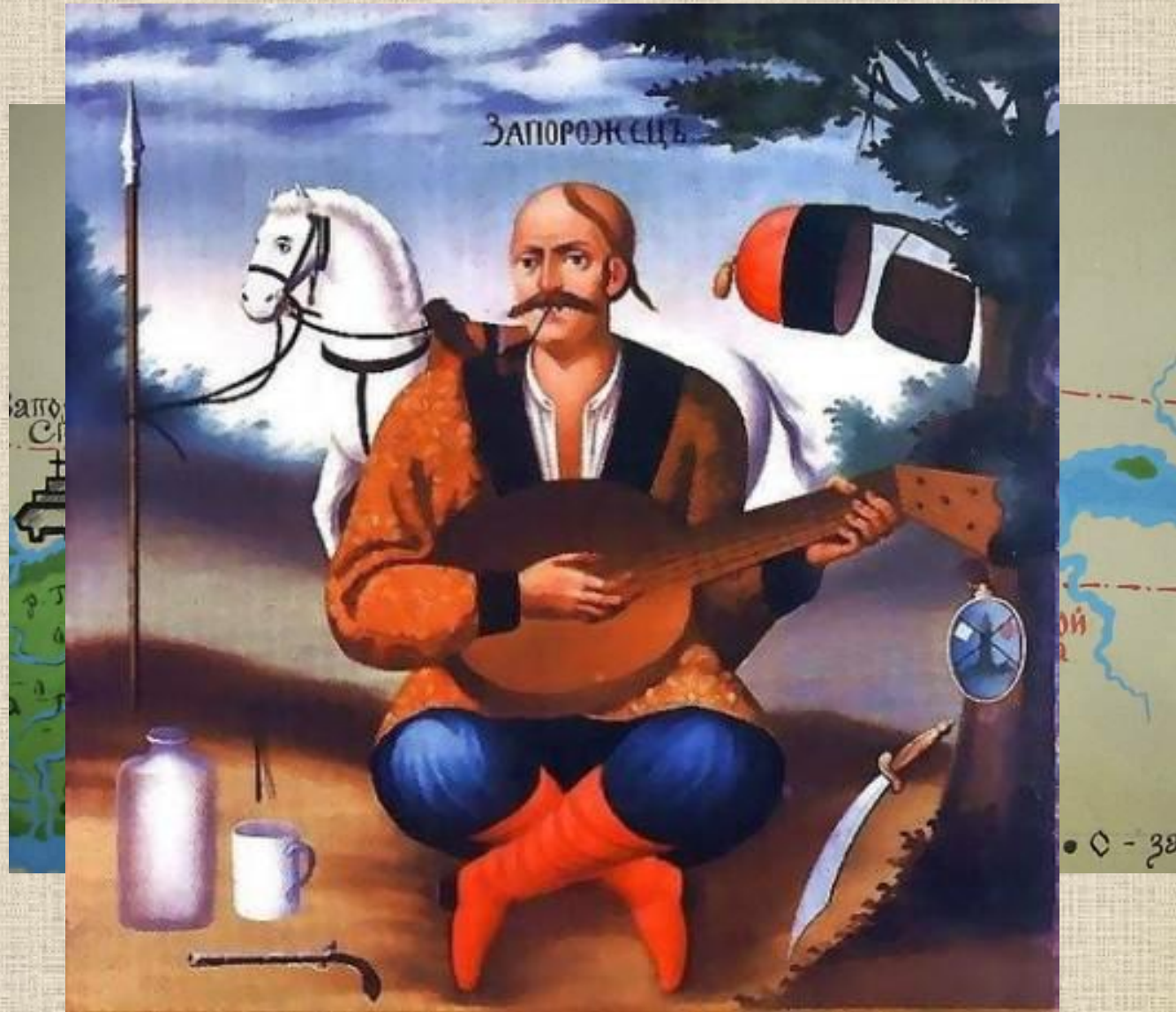
наслідки

□ Утворення
реєстрового козацтва
та надання йому
певних прав і
привілеїв означало
визнання польською
владою *українського*
козацтва як нового
соціального стану
українського
суспільства

Запоріжжя

- Центром життя козаків стало *Запоріжжя* – степи за порогами Дніпра (*Низ*).
- Звідси й назва – «запорожці» та «низові козаки».
- За порогами Дніпро розливався в широку заплаву – *Великий Луг* – безліч проток та островів.
- На цих островах козаки будували „городці”, засіки, січі” з повалених дерев для

Запорозька Січ

ИМ

це

а,

а,

а,

ька,

ка,

Запорозька Січ

Органи влади

Верховна влада на Січі належала *козацькій раді*. Всі козаки мали право брати в ній участь.

Січова рада вирішувала питання внутрішнього життя і зовнішніх відносин, обирала *уряд Січі: гетьмана (кошового) та козацьку старшину:*

суддя;

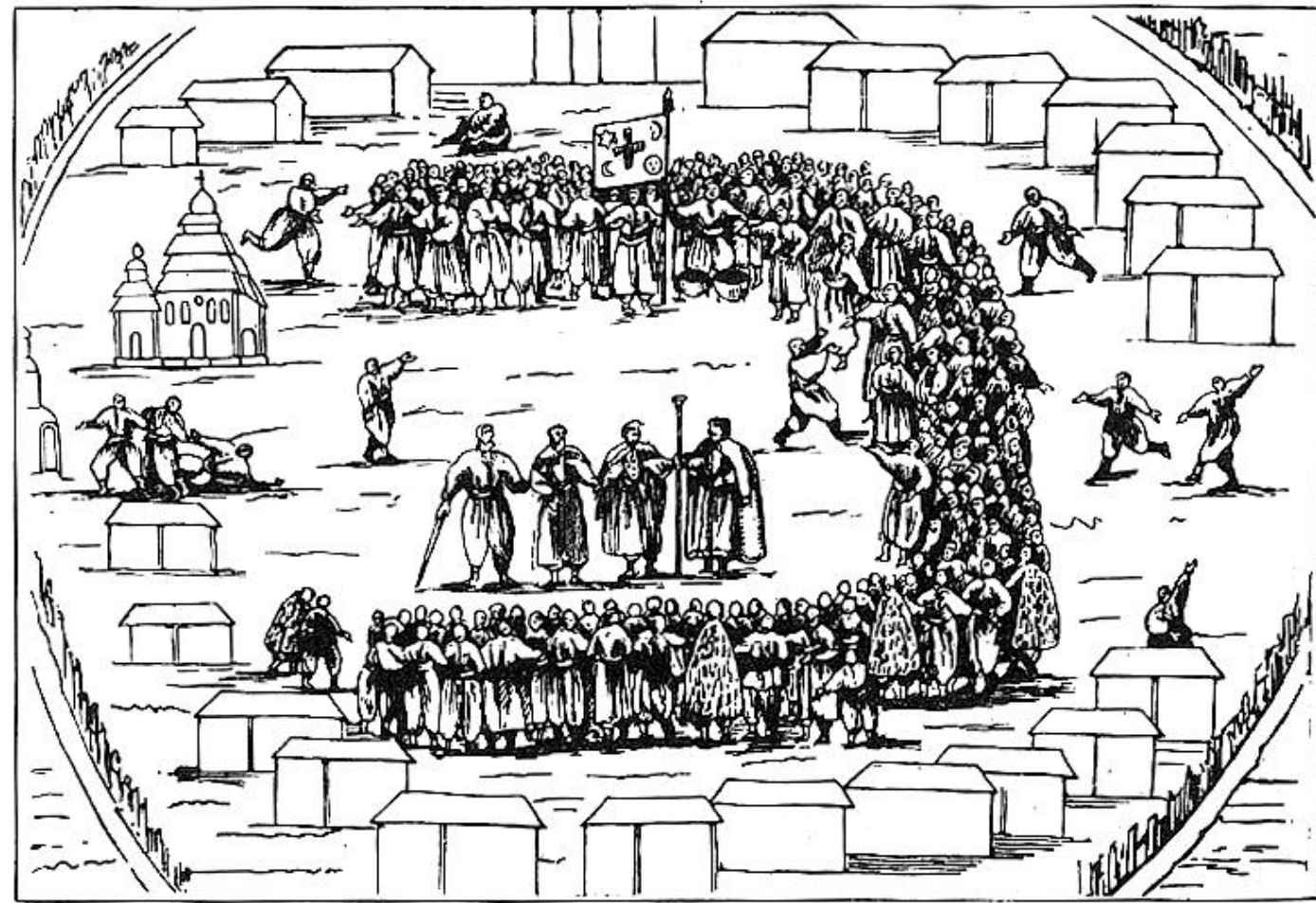
писар;

осавул;

обозний;

курінні отамани.

Всі командні посади були *виборними.*

Запорозька Січ

□ На Січі діяло козацьке *право* – не писаний закон, а «стародавній звичай, словесне право і здоровий глузд». Усі козаки були рівними.

□ Територія Запоріжжя – «землі Війська Запорізького».

□ Козацьке *військо* поділялося на *курені*.

□ Козаки були глибоко релігійними, ревно захищали *православну віру*. При закладанні кожної Січі козаки будували православні храми.

Запорозька Січ

- *Запорозьку Січ називають «християнською козацькою республікою».* Вона мала певні ознаки державності – військо, органи управління, право, територію, релігію. Однак була відсутня власна фінансова система, міста, розвинута інфраструктура.
- Проте демократична козацька держава залишила помітний слід у процесі українського державотворення.

Козацько-селянські
повстання кінця XVI – поч.
XVII ст. «Ординація» 1638

р.

з.

Козацько-селянські повстання кінця XVI – початку XVII ст.

причини повстань

Соціальне
гноблення
українців:
фільварки,
панщина,
кріпацтво

Національне
гноблення

Релігійний
наступ
католицизму,
утиски
православної
віри

Козацько-селянські повстання

Дата	Подія	Результати повстань
1577 – 1578 рр.	Козацьке повстання на чолі з Іваном Підковою.	Зрадницьки виказаний польському королю брацлавським воєводою і страчений у Львові.
1591 – 1593 рр.	Козацько-селянське повстання на чолі з Криштофом Косиньським.	Загинув у бою. Повстанці зазнали поразки.
1594 – 1597 рр.	Козацько-селянське повстання на чолі з Северином Наливайком.	Частина козаків, оточена польськими військами, виказала Наливайка шляхті.
1625 р.	Виступ запорозьких козаків на чолі з гетьманом Марком Жмайлом проти коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського.	Козаки зазнали поразки. Доля Жмайла невідома. Укладено Куруківську угоду 1625 р.
1630 р.	Повстання козаків проти польської шляхти на чолі з Тарасом Федоровичем (Трясилом).	Повстання закінчилось перемир'ям між козаками та шляхтою. Доля Федоровича невідома. 1633 р. – «Статті для заспокоєння російського народу».
1635 р.	Напад запорозьких козаків на чолі з кошовим атаманом Іваном Сулимою на фортецю Кодак.	Підступно захопленого городовими козаками І.Сулиму виказали полякам, які четвертували його у Варшаві.
1637 р.	Козацьке повстання на чолі з Павлом Бутом (Павлюком).	Захоплений реєстровими козаками П. Бут був виказаний полякам і страчений у Варшаві.
1638 р.	Повстання запорожців на чолі з гетьманом Яковом Острянином проти польської шляхти.	Після поразки повстання гетьман з козаками відступив на Слобідську Україну.
1638 р.	Козацьке повстання на чолі з гетьманом Дмитром Гунєю.	Очолив боротьбу козацтва після відступу Я. Острянина. 1638 р. – «Ординація Війська Запорозького...».

Козацько-селянські повстання кінця XVI – початку XVII ст.

підсумки повстань

Масове покозачення селян і міщан

Надбання досвіду збройної визвольної боротьби

Тимчасова поразка національно-визвольного

„Ординація Війська Запорізького Реєстрового”
1638 р.: скасування козацького самоврядування,
обмеження реєстру до 6 тис. осіб, заборона

1638-1648 рр. ^{вступати у козаки} – період «золотого спокою» для

Польщі

СЛОВНИК

- ▣ *Фільварки* – багатогалузеві сільськогосподарські комплекси, які були орієнтовані на товарно-грошові відносини (на ринок) та базувалися на постійній примусовій праці залежних селян
- ▣ *Панщина* – форма земельної відробіткової ренти, що передбачає обов'язкову працю селянина власним реманентом у господарстві землевласника
- ▣ *Кріпацтво* – форма феодальної залежності, за якою землевласник мав право на особу, майно і працю залежних селян

СЛОВНИК

- ▣ *Середньовічні цехи* – корпоративні організації ремісників однієї чи кількох споріднених спеціальностей.
- ▣ *Магдебурзьке право* - середньовічне право міст на міське самоврядування. Вперше запроваджено в Магдебурзі у XIII ст.
- ▣ *Братства* - національно-релігійні громадські організації українських православних міщан у XVI-XVIII ст.

Ратуша в Магдебурзі

назад

Львівська ратуша

ЗМІСТ

Контрольні питання

1. Коли розпочалося включення українських земель до складу Литви?
2. Охарактеризуйте політику Литви на українських землях в XIV – XVI ст.
3. Коли і між якими державами було укладено Кревську унію?
4. Коли розпочалося включення українських земель до складу Польщі?
5. Охарактеризуйте політику Польщі на українських землях в XIV – XVI ст.
6. Коли і на яких умовах було укладено Люблінську унію?
7. Яке значення мала Люблінська унія для українських земель?
8. Дайте визначення терміну «братства».
9. У чому полягає зміст та історичне значення Берестейської церковної унії?

Контрольні питання

1. Дайте визначення поняттю «**Магдебурзьке право**».
2. Які **українські міста** отримали Магдебурзьке право?
3. Дайте визначення поняттям «**кріпацтво**», «**фільварки**», «**панщина**».
4. Які **чинники** зумовили виникнення **українського козацтва** в XV–XVI ст.?
5. Коли і ким було засновано **Запорозьку Січ**?
6. Назвіть **органи державного управління**, які сформувалися на Запорозькій Січі.
7. Чому Запорозьку Січ називають «**християнською козацькою республікою**»?
8. Коли і з якою метою в Речі Посполитій було утворене **реєстрове козацьке військо**?
9. Назвіть керівників козацько-селянських повстань кінця XVI – початку XVII ст.
10. Розкрийте зміст «**Ординації Війська Запорозького Реєстрового**» 1638 р.